

ה טוב והישר

מים ראשונים: כבר נדרשנו לנושאים דומים בדברינו [על כח הבחירה ולפנים משורת הדין](#) בפרשה זו ובדברינו [והייתם נקיים מה' ומישראל](#) בפרשת מטות. וגם "בין העומרים" שול שָׁלְנוּ לנושא זה ודומיו בעקיפין בדברינו [קדושים תהיו](#) בפרשת קדושים, [אלה פקודי המשכן](#) בפרשת פקודי, [מצוות שנצטוו במרה](#) בפרשת בשלח ועוד. ואחרי כל אלה, נקוה שנוסיף נופך ויקוים בנו מאמר חכמינו: "אי אפשר לבית המדרש בלא חידוש" (חגיגה ג ע"א).

שָׁמַר וְשָׁמַעְתָּ אֵת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוְךָ לַמַּעַן יִיטֵב לָךְ וּלְבְנֶיךָ אַחֲרַיִךְ עַד עוֹלָם כִּי תַעֲשֶׂה הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר בְּעֵינֵי ה' אֱלֹהֶיךָ: (דברים יב ח).

טוֹב וְיָשָׁר ה' עַל כֵּן יוֹרֵה חֲטָאִים בְּדַרְךָ: (תהלים כה ח).

פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) פרשת שובה - טוב וישר ה'

"טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך" (תהלים כה ח). שאלו לחכמה: החוטא מהו עונשו? אמרה להם: "וחטאים תרדוף רעה" (משלי יג כא). שאלו לנבואה: החוטא מהו עונשו? אמרה להם: "הנפש החוטאת היא תמות" (יתחזקאל יח ד). שאלו לתורה: חוטא מה עונשו? אמרה להם: יביא אשם ויתכפר לו. שאלו להקב"ה: החוטא מהו עונשו? אמר להם: יעשה תשובה ויתכפר לו. זהו שכתוב: "טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך". אמר ר' פינחס: למה הוא טוב? - שהוא ישר. למה הוא ישר? - שהוא טוב. על כן יורה חטאים בדרך - שהוא מורה לחטאים דרך שיעשו תשובה. לפיכך הושע מזהיר את ישראל ואמר להם: "שובה ישראל".³

מסכת מכות דף י עמודים א-ב – ערי המקלט

תניא: ר' אליעזר בן יעקב אומר: מקלט היה כתוב על פרשת דרכים, כדי שיכיר הרוצח ויפנה לשם. אמר רב כהנא: מאי קרא? "תכין לך הדרך" (דברים יט ג), עשה לך הכנה לדרך. רב חמא בר חנינא פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא: "טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך" - אם לחטאים יורה, קל וחומר לצדיקים.⁴

מדרש תנאים לדברים יב כח – רבי עקיבא ור' ישמעאל

¹ כבר קדם לפסוק זה שבפרשתנו, פסוק דומה בפרשת ואתחנן "ועשית הישר והטוב בעיני ה'" (דברים ו יח). (וקדם לכולם הפסוק במרה: "והישר בעיניו תעשה" (שמות טו כו) שרבו בו הדרשות, אבל שם רק "ישר" בלי "טוב"). אולי עצם השינוי הלשוני, פעם: "ישר וטוב" ופעם "טוב וישר" מורה על דו-ערכיות, כפי שמצוי במקומות רבים, כגון הוויכוח בין משה ואהרן על פשרה מול דין (סנהדרין דף ז) והעיונות של משפט מול צדקה (שם). ישר, משמע ללכת בקו ישר, בלי פיתולים ועיקולים ואילו טוב משמע שהעיקר התכלית שיהיה טוב ונעים ומקובל על כל הצדדים ולא דווקא הסרגל הישר. ביטויים מנוגדים מעט ומשלימים הרבה.

² הביטוי "טוב וישר" מופיע מספר פעמים בתנ"ך, בעיקר בהקשר למעשי בני אדם, כגון אסא וחזקיהו שנאמר עליהם שעשו הטוב והישר בעיני ה' (דברי הימים ב, פרקים יד לא). כאן הוא על הקב"ה. כאילו שהפסוק בתהלים מקדים את זה שבתורה ויש לומר: מה הוא טוב וישר, אף אתה תהא טוב וישר (על משקל "מה הוא רחום אף אתה רחום", ספרי דברים מט). כאן עכ"פ, "טוב וישר" הוא כמקשה אחת, אם כדרך שמונעת חטא מלכתחילה ואם כתיקון לחטא, בדו-משמעות של החצי השני של הפסוק: "על כן יורה חטאים בדרך".

³ ראו מקבילה בתלמוד ירושלמי מסכת מכות פרק ב הלכה ו וכן בדברים רבה (ליברמן) פרשת ואתחנן: "טוב וישר ה' - למה הוא טוב שהוא ישר ולמה הוא ישר שהוא טוב? אמרו ישראל: חזרנו על כל הנביאים ולא אמרו לנו שיש רפואה למי שהוא חוטא, זה אומר כן וזה אומר כן, וכיון שבאנו אצל הקב"ה לימד אותנו רפואתו של כל דבר ודבר, לפיכך טוב וישר ה'". כבר נדרשנו למדרש זה בדברינו [נפש כי תחטא](#) בפרשת ויקרא ושוב נדרשנו לו בדף [הושע מורה השובה](#) בפרשת שובה. ראו גם מסכת כלה רבתי פרק א הלכה ה: "דרש רבא, מאי דכתיב טוב וישר? על כן יורה חטאים בדרך? בוא וראה צדקותיו של הקב"ה, שכל המעלה בלבו לעשות מצוה ונאנס עליה ולא עשאה, מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה. וכל המעלה בלבו לעשות חטא, עד שעת מעשה לא מחייב". אבל כל זה על הקב"ה שהוא טוב וישר. כל אלה דרשות על הפסוק בתהלים. מה עם הפסוק בפרשה המחייב את האדם להיות טוב וישר? מהו להיות טוב וישר אחרי כל החוקים והמשפטים שצוונו?

⁴ וכן הוא בירושלמי מכות פרק ב הלכה ו: "תני ר' ליעזר בן יעקב אומר: מקלט מקלט כתיב בפרשת דרכים, כדי שיהא הרוצח רואה את הכתוב והולך. אמר רבי אבון: כמין יד היתה מראה להן את הדרך. אמר רבי פינחס: טוב וישר למה הוא טוב שהוא ישר ולמה הוא ישר שהוא טוב. על כן יורה חטאים בדרך, שמורה דרך תשובה". (ראו גם תנחומא מסעי סימן יא, במדבר רבה כג יג, מדרש תהלים (בובר) מזמור כה ועוד). אנחנו עדיין דורשים את הפסוק בתהלים כה: "טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך", אבל כאן כבר מדובר במצוות ערי המקלט שיסודה אמנם בדרכי הקב"ה שמורה חטאים בדרך, אבל החובה מוטלת על האדם להיות "טוב וישר", להכין ערי מקלט ולהעמיד בתי דין שיצילו את ההורג נפש בשגגה מידי גואל הדם (במדבר פרק לה). גם זה טוב וישר, לטפל ברציחות שבחברה. וכבר זכינו לדרוש בנושא ערי המקלט בדברינו [משה וערי המקלט](#) בפרשת ואתחנן.

"כי תעשה הטוב והישר" - הטוב בעיני שמים והישר בעיני אדם, דברי ר' עקיבה. ר' ישמעאל אומר: הישר בעיני שמים והטוב בעיני אדם וכן הוא אומר: "ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם" (משלי ג ד).⁵

רמב"ן דברים פרק ו פסוק יח – הנהגות האדם מעבר למצוות

"ועשית הישר והטוב בעיני ה' - על דרך הפשט יאמר תשמרו מצות השם ועדותיו וחקותיו, ותכווין בעשייתן לעשות הטוב והישר בעיניו בלבד ... ולרבותינו בזה מדרש יפה, אמרו זו פשרה ולפנים משורת הדין. והכוונה בזה, כי מתחילה אמר שתשמור חוקותיו ועדותיו אשר צוך, ועתה יאמר: גם באשר לא צוך, תן דעתך לעשות הטוב והישר בעיניו, כי הוא אוהב הטוב והישר.

וזה ענין גדול, לפי שאי אפשר להזכיר בתורה כל הנהגות האדם עם שכניו ורעיו וכל משאו ומתנו ותיקוני הישוב והמדינות כולם. אבל אחרי שהזכיר מהם הרבה, כגון לא תלך רכיל (ויקרא יט טז), לא תקום ולא תטור (שם פסוק יח), ולא תעמוד על דם רעך (שם פסוק טז), לא תקלל חרש (שם פסוק יד), מפני שיבה תקום (שם פסוק לב), וכיוצא בהן, חזר לומר בדרך כלל שיעשה הטוב והישר בכל דבר, עד שיכנס בזה הפשרה ולפנים משורת הדין, וכגון מה שהזכירו בדינא דבר מצרא (בבא מציעא קח א), ואפילו מה שאמרו (יומא פו א) פרקו נאה ודבורו בנחת עם הבריות, עד שיקרא בכל ענין תם וישר.⁶

מסכת בבא מציעא דף לה עמוד א – דין שומה חוזרת

אמרי נהרדעי: שומא הדר עד תריסר ירחי שתא. ואמר אמימר: אנא מנהרדעא אנא וסבירא לי שומא הדר לעולם. והלכתא: שומא הדר לעולם. משום שנאמר: "ועשית הישר והטוב".⁷

מסכת בבא מציעא דף קח עמוד א – דין בר מצרא

נהרדעי אמרי: אפילו משום דינא דְפַר מְצָרָא מסלקינן ליה, משום שנאמר: "ועשית הישר והטוב בעיני ה' (דברים ו ח).⁸

⁵ בנוסח מדרש זה, המחלוקת בין ר' עקיבא ורבי ישמעאל היא קוטבית. ר' עקיבא אומר שהטוב הוא בעיני אלהים ואילו הישר הוא בעיני אדם. ור' ישמעאל סובר בדיוק ההפך: הטוב הוא בעיני אדם ואילו הישר הוא בעיני אלהים (שמים). ראו פירוש רש"י שנקט כשיטת ר' עקיבא (שמבית מדרשו בא מדרש זה המבוסס על מדרש ספרי). לשיטת ר' עקיבא אפשר לסייע מפסוקי הבריאה שנאמר בהם הרבה פעמים "טוב" וכן מהפסוק במיכה ו ח: "הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש מִמְךָ וכו'". לשיטת ר' ישמעאל, לעומת זאת, ניתן למצוא סיוע מהפסוק שלנו בו נאמר במפורש: "וְהַיֵּשֶׁר בְּעֵינֵי ה' אֱלֹהֶיךָ". לעומת מדרש זה, ראו נוסח ספרי דברים עט (שמן הסתם משמש מקור למדרש התנאים שהבאנו) שמתנו אפשר להבין שהמחלוקת איננה קוטבית: "כי תעשה הטוב והישר - הטוב בעיני שמים והישר בעיני אדם דברי רבי עקיבה ... רבי ישמעאל אומר: הישר בעיני שמים". ראו גם נוסח התוספתא בשקלים פרק ב הלכה ב: "... ועשית הישר והטוב בעיני ה' - הטוב בעיני שמים והישר בעיני אדם דברי ר' עקיבא. ר' ישמעאל אומר: אף הישר בעיני שמים ... הכריעו חכמים לקיים דברי ר' ישמעאל". נוסחים אחרונים אלה בהם ר' ישמעאל רק בא להוסיף על דברי רבי עקיבא, מסתדרים טוב יותר עם הסיימת במדרש לעיל: "וכן הוא אומר: ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם". אך מה פשר שיטתו ומדוע הכריעו חכמים כנגד ר' עקיבא. ראו על כך עוד במים האחרונים.

⁶ דברים נמלצים אלה של רמב"ן מזכירים את דבריו בתחילת פרשת קדושים על הפסוק: "קדושים תהיו". שם הוא מדבר יותר על היחיד, על "נבל ברשות התורה" אשר שטוף בהוללות ובתענוגות העולם והדרישה היא: "שנהיה נקיים וטהורים ופרושים מהמון בני אדם שהם מלכלכים עצמם במותרות ובכיעורים". בהמשך דבריו שם מזכיר רמב"ן גם את הפסוק בפרשתנו: "וזה דרך התורה לפרוט ולכלול בכיוצא בזה, כי אחרי אזהרת פרטי הדינין בכל משא ומתן שבין בני אדם, לא תגנוב ולא תגזול ולא תונו ושאר האזהרות, אמר בכלל ועשית הישר והטוב (דברים ו יח), שיכניס בעשה היושר וההשויה וכל לפנים משורת הדין לרצון חבריו, כאשר אפשר שם בהגיעי למקומו ברצון הקב"ה". וכך גם כאן בפסוק בספר דברים, אך פה רמב"ן מדבר יותר על הכלל, על תיקון הישוב והמדינות. ראו גם דבריו בשמות טו כה במצוות שנצטוו במרה: "מנהגים אשר ינהגו בהם ... כי המנהג יקרא חוק", שם מתקשר כל הנושא גם לחוק ומשפט של יהושע בברית בשכם (יהושע כד כה) - גם שם אין הכוונה לחוקי התורה והמשפטים, אלא ל"הנהגות וישוב המדינות". ראו דברינו [מצוות שנצטוו במרה](#) בפרשת בשלח. ראו גם פירוש רמב"ן לדברים פרק כו פסוק יז: "וללכת בדרכיו - שתעשו הטוב והישר ותגמלו חסד איש את רעהו". לרמב"ן שיטה עקבית ביחסו ליושר, קדושה ודרך ארץ - כל מה שמעבר לקיום מצוות התורה ומשפטיה. הכל ענין ופרשן אחד הם וניתנו מרועה אחד. דיני התורה ומצוותיה המרובים 'עטופים' בעשיית הטוב והישר וביישובו של עולם - מצוות במרה מזה ותקנות יהושע מזה. ובתוכם, ספר דברים.

⁷ חז"ל לא לומדים מהפסוק שלנו רק מדרשים יפים על פשרה ולפנים משורת הדין, אלא גם הלכות ממש, כגון הלכה זו ש"שומא חוזרת". מדובר באדם שנאלץ לתת קרקע בגין חוב שלא היה לו כסף להחזירו וכעת שיש לו את הכסף, הוא רוצה לשלם ולקבל את הקרקע בחזרה. ביסס ההלכה הוא אמנם משום "ועשית הישר והטוב", שהוא כעין "לפנים משורת הדין", אבל נפסק להלכה, מכח תקנת חכמים, שכופים את המלוה לקבל את מעותיו בחזרה ולהחזיר את הנכס ללווה. ראו שולחן ערוך חושן משפט סימן קג סעיף ט: "בית דין ששמו קרקע לבעל חוב ... ולאחר זמן השיגה ידו של לווה או של נטרף או של יורשיהם והביאו לבעל חובו מעותיו, מסלקין אותו מאותה קרקע, אפילו שהתה ביד הבעל חובו כמה שנים". ראו הערך גביית מלוה באנציקלופדיה התלמודית.

⁸ הלכה נוספת שנלמדה מהפסוק "הישר והטוב" היא ההלכה של בר מצרא, היינו אדם שיש לו שדה שגובלת בשדה שעומד למכירה והוא דורש לקבל זכות ראשונה (first refusal) על הקניה, ואפילו לבטל עסקה שכבר נעשתה בשל טענה זו. ראו טור חושן משפט סימן קעה: "דינא דבר מצרא תקנת חכמים הוא משום ועשית הטוב והישר, הואיל שהוא רוצה למכור, טוב וישר הוא שיקנה המצרן יותר מאד. ובלשון ברורה ומחייבת יותר נמצאת הלכה זו בשולחן ערוך חושן משפט קעה סעיף ו: "המוכר קרקע לאחר ... יש לחבירו שהוא בצד המצר שלו ליתן דמים ללוקח ולסלק אותו. ואפילו הלוקח תלמיד חכם ושכן וקרוב למוכר,

שולחן ערוך חושן משפט הלכות השבת אבידה סימן רנט סעיף ה

אע"פ שמן הדין במקום שרוב עובדי כוכבים מצויים, אפילו נתן ישראל בה סימן, אינו חייב להחזיר, טוב וישר לעשות לפני משורת הדין להחזיר לישראל שנתן בה סימן.⁹

זוהר חדש פרשת בראשית דף לא עמוד ב – עץ הדעת טוב וישר

רבי אבא בשם ר' חייא אמר: עץ ממש היה, והיו שנים: האחד הנותן חיים לאדם והאחד שהאוכלו ידע הטוב והרע לדעת הדרך הטוב והישר שיוכשר האדם והדרך הרע שיתקלקל בה האדם. ולפיכך צוהו הקב"ה שלא יאכל ממנו פן ידחה הטוב ויחזיק ברע ועל כן נאמר: "מכל עץ הגן אכול תאכל", זהו עץ החיים שהיה לו לאדם לאכול ממנו והוא לא חטא אלא בעץ הדעת טוב ורע שנצטווה שלא יאכל ממנו.¹⁰

מסכת עבודה זרה דף כה עמוד א – ספר הישר

כתיב: "ויאמר ללמד בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר" (שמואל ב א יח) - מאי ספר הישר? א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן: זה ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים, דכתיב בהו: "תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו" (במדבר כג י) ... רבי אלעזר אומר: זה ספר משנה תורה, ואמאי קרו ליה ספר הישר? דכתיב: "ועשית הישר והטוב בעיני ה'".¹¹

מסכת מכות פרק ג משנה טז – הקשר לאיסור אכילת דם

כל חייבי כריתות שלקו - נפטרו ידי כריתתם ... דברי ר' חנניא בן גמליאל. אמר ר' חנניא בן גמליאל: מה אם העובר עבירה אחת נוטל נפשו עליה, העושה מצוה אחת על אחת כמה וכמה שתינתן לו נפשו. ר' שמעון אומר: ... כל היושב ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה. רבי שמעון בר רבי אומר: ... רק חזק לבלתי אכול הדם כי הדם הוא הנפש - ומה אם הדם שנפשו של אדם קצה ממנו הפורש ממנו מקבל שכר, גזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להן ומחמדתן הפורש מהן, על אחת כמה וכמה שיזכה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות.¹²

פירוש הרמב"ם על המשנה הנ"ל – ממניעת עבירה לעשיית מצווה

המצרן עם הארץ ורחוק מן המוכר, המצרן קודם ומסלק את הלוקח". לפרטי ההלכות ראו הערך בר מצרא באנציקלופדיה התלמודית. ויש עוד הלכות שנלמדות מהפסוק שלנו, אך אין הן חובה כמו שתי הלכות אלה של גביית מלווה (שומא הדרא) ובר מצרא. והאחרון נכנס גם למשפט האזרחי הכללי בימינו.

⁹ ובסימן רסג סעיף ג שם: "ההולך בדרך הטוב והישר ועושה לפני משורת הדין, מחזיר את האבדה בכל מקום ואף על פי שאינה לפי כבודו". הביטוי "טוב וישר" מצוי במקומות רבים בהלכה במשמעות של "לפנים משורת הדין" (ex gratia), היינו שאין זו חובה ולא כפו חכמים על כך, אבל מן הראוי לעשות כן. ואם כאן בעל השולחן ערוך מדבר רק על השבת אבדה לישראל, ראו בדברים רבה כיצד נהג שמעון בן שטח כשמצא מרגלית תלויה על חמור שקנה מישמעאל – בדברינו [אמונתו של בשר ודם](#) בפרשת עקב. עוד על [מצוות השבת אבדה](#) ראו דברינו בפרשת כי תצא. ועל "אינה לפי כבודו", ראו דברינו [והתעלמת - פעמים שאתה מתעלם](#) בפרשת כי תצא וכן [גדול כבוד הבריות](#) בפרשת משפטים.

¹⁰ אדם הראשון היה צריך לאכול מעץ החיים ולחיות לעולם כיצור שאינו יודע מהו טוב ורע ומהו טוב וישר. אבל הוא אכל מעץ הטוב והרע, עץ הטוב והישר (ולא זכה לאכול מעץ החיים כי גורש מהר) וכעת הוא מצווה להבחין בין טוב ורע לעשות הטוב והישר. הדעת שניתנה לאדם בעקבות האכילה האסורה כוללת לא רק את ידיעת הטוב והרע, אלא גם את היכולת ללכת בדרך הטוב והישר! "עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו" (הושע ד יב). אז מה הייתה כוונת הבורא לכתחילה? שיציר כפיו אשר נברא בצלם אלהים יחיה לנצח כיצור שאין בן ידיעת טוב ורע ותבונה לעשות הטוב והישר? יצור נטול חטא משום שאין בו שום אפשרות לחטא? וכך יחיה לנצח? מה היה אותו אינסטינקט קדמון לכל דעת שבעקבותיו ניתנה לאדם הדעת, כולל עשיית הטוב והישר? לספר הזוהר שהוא מתורת הנסתר, הפירושים.

¹¹ הפסוק בפרשתנו "כי תעשה הטוב והישר", נכון יותר פסוק האח מפרשת ואתחנן: "כי תעשה הישר והטוב", הוא שנותן לספר דברים את שמו: ספר הישר. עפ"י שיטת ר' אלעזר לפחות. יש כאן תחרות בין ספר בראשית, החומש הראשון ובין ספר דברים, החומש החמישי והאחרון, על התואר "ספר הישר". אבל דווקא החיבור עם האבות שנקראו ישרים ונהגו בטוב ובישר עוד לפני מתן תורה, יוצר כאן קשר מעניין. ספר בראשית, מעשה אבות סימן לבנים, טרם מתן תורה, נקרא "ספר הישר". וגם ספר דברים, משנה תורה, אשר חוזר ושונה את מצוות התורה, מהן מצוות מחודשות ומהן מצוות מבוארות (לשון רמב"ן, ראו דבריו לעיל) וכורת ברית שנייה בערבות מואב, נקרא ספר הישר, לומר לך, אחרי כל תרי"ג מצוות, חזרנו לספר בראשית לאברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים. וכבר הרחבנו לדון [בספר הישר](#) בפרשת ויחי.

¹² מה שייכת משנה זו לנושא שלנו? ראו מיקום של הפסוק שלנו בהקשר עם איסור אכילת דם, דברים פרק יב: "כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר דבר לך ואמרת אכלה בשר ... וזבחת מבקרך ומצאנך אשר נתן ה' לך כאשר צויתך ואכלת בשעריך בכל אנות נפשך. רק חזק לבלתי אכל הדם כי הדם הוא הנפש ולא תאכל הנפש עם הבשר ... שמר ושמעת את כל הדברים האלה אשר אנכי מצוה למען ייטב לך ולבניך אחריך עד עולם כי תעשה הטוב והישר בעיני ה' אלהיך".

... ואמרו: "כל היושב ולא עבר עבירה", אם היה אפשר לו לעשותה ולא מנעו מעשיית אותה העבירה שום מונע כלל, אלא הציווי התורני כמו יוסף הצדיק וכיוצא בו. ואתה יודע לשון התורה בהימנעות מאכילת הדם היאך הבטיח על כך ואמר: "למען ייטב לך ולבניך אחרוך עד עולם כי תעשה הטוב והישר בעיני ה'". כל שכן הנמנע מן התאות הגופניות החמורות אשר האדם מטבעו נוטה אליהן כמו שהזכיר, והתורה היא שהזהירה אותו מהן כדי להכשיר את הנפש שלא תהא שטופה יותר ממה שבטבע. והלכה כר' חנניה בן גמליאל.¹³

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) פרשת ואתחנן – קשר לפרקי אבות

"ועשית הישר והטוב". הישר בעיני אדם והטוב בעיני ה'.¹⁴ תנן התם: איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם.¹⁵ למען ייטב לך. בזכות ועשית הטוב וירשת את הארץ הטובה:

תרגום אונקלוס – תקין וכשר

"כי תעשה הטוב והישר בעיני ה' אלהיך" - ארי תעביד דתקין ודכשר קדם יי אלהך.

תרגום יונתן בן עוזיאל: אָרום תַּעֲבֹדוּן דְּתַקִּין וְדִכְשֵׁר קָדָם יְיָ אֱלֹהֵינוּ:

ובתרגום כתר יונתן (ורטהיימר) חזרה לעברית: כי תעשו שתקין ושכשר לפני יי אלהיכם.¹⁶

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים: נחזור לתוספתא שקלים שהזכרנו בהערה 5 לעיל ולשאלתנו שם מה פשר ההכרעה כר' ישמעאל. נבחן את נוסח התוספתא המלא שם פרק ב הלכה ב: "נכנס לתרום את הלשכה, היו מפשפשיין בו בכניסה וביציאה ומדברין עמו משעה שנכנס עד שעה שיצא, לקיים מה שנאמר: והייתם נקיים מה' ומישראל, ואומר: ועשית הישר והטוב בעיני ה' - הטוב בעיני שמים והישר בעיני אדם דברי ר' עקיבא. ר' ישמעאל אומר: אף הישר בעיני שמים. ואומר: ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם. הכריעו חכמים לקיים דברי ר' ישמעאל, שנאמר: כי תעשה הישר בעיני ה' - ואין כאן טוב. ואומר: אל אלים ה' הוא יודע וישראל הוא ידע". פירוש ליברמן על תוספתא זו מסביר שר' עקיבא חולק על הרישא שמפשפשיין בכיסי התורם (אולי גם על זה שמדברים עמו) משום שיש בזה משום ביזוי וחשד: "ומספיק שהוא ידאג לעצמו שלא יכנס ללשכה בפרגוד חפות". זו המשמעות של "הישר בעיני אדם", היינו שמעמידים את האדם על חזקת שהוא אדם ישר והגון (שהרי לא כל אחד היה נבחר לתרום את הלשכה). אך ר' ישמעאל סבור שהישרות היא כלפי שמים, היינו קיום הדין וההלכה 'בלי הנחות' ומפשפשים כל אחד וכבוד האדם נדחה (או שמא זה כבודו) - וזוהי הישרות שמופנית כלפי שמים. והכריעו חכמי התוספתא כשיטת ר' ישמעאל, אבל חכמי המשנה הכריעו כר' עקיבא כמשנה

¹³ דברים אלה של הרמב"ם הם שהזכירו לנו את הקשר של "הטוב והישר" עם איסור אכילת דם. לפני כל "לפנים משורת הדין", עשיית טוב ורע היא פשוט בהימנעות מדבר רע ואסור. כולל אכילת דם ושאר דברים "שנפשו של אדם קצה בהם". נשוב גם ונקרא את המדרש במסכת כלה רבתי פרק א הלכה ה: "דרש רבא, מאי דכתיב טוב וישר יי על כן יורה חטאים בדרך? בוא וראה צדקותיו של הקב"ה, שכל המעלה בלבו לעשות מצוה ונאנס עליה ולא עשאה, מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה. וכל המעלה בלבו לעשות חטא, עד שעת מעשה לא מיחייב". כעת, הפסוקים בתורה המצווים את האדם לעשות הטוב והישר מתקשרים היטב לפסוק בתהלים המדבר על הקב"ה שהוא טוב וישר. אדם שנמנע מלעשות עבירה הוא טוב וישר ומי שמחשב לו "הפסד עבירה" זה הוא הקב"ה שהוא טוב וישר. עשיית הטוב והישר היא ראשית לכל מצווה פסיבית - לא תעשה ורק אח"כ מצווה אקטיבית - של קום ועשה. ראשית, יש להימנע מכל מעשה מכוער, לא תקין ולא כשר (לשון תרגום אונקלוס להלן), שעשוי חו"ח לעורר תגובות שליליות וביקורת אישית וציבורית. ואח"כ יש גם הטוב והישר הם גם פעולות אקטיביות "שיהא שם שמים מתאהב על ידך" (יומא פו ע"א).

¹⁴ שוב, כשיטת ר' עקיבא, ראו מדרש תנאים והערה 5 לעיל. והמשנה שהוא מביא בהמשך: "תנן התם" היא מפרקי אבות ב א. ¹⁵ אם "לעושיה" הוא הקב"ה (כשיטת חלק מהפרשנים), אזי חזרנו לאדם ושמים ולמדרש תנאים הנ"ל והערה 5 לעיל. אבל אם "עושיה" הוא האדם עצמו, כפי שמשמע מגמרא נדרים כב ע"ב לענין התרת נדרים וכן משתמע מפירוש ברטנורא על המשנה: "שיהא נוח לו, ויהיו נוחין בני אדם ממנו", אזי יש כאן חידוש "קטן". שלושה מבחנים יש לעשיית הטוב והישר: בעיני הקב"ה, בעיני הזולת, אבל גם ואולי בעיקר בעיני עצמך. האם האדם העושה מרגיש בפנימיותו שמה שהוא עושה הוא אכן טוב וישר! מבחן הכנות העצמית.

¹⁶ תרגומי התורה לארמית, שהייתה בתחילת בית שני שפת הדיבור והממלכה (עד עליית היוונית כשפה זרה ראשית לצידה באמצע בית שני), הם הפירושים והמדרשים הקדומים ביותר לתורה שבכתב. עצם פעולת התרגום יש בה משום פירוש (תרגום אונקלוס הקצר) ומדרש ממש (תרגום יונתן בן עוזיאל המורחב, ראו מגילה ג ע"א). ראו ספרו של אביגדור שניאן תרגום ואגדה בו. התרגום לארמית (והתרגום חזרה לעברית שהוא מודרני ובן ימינו), יוצר מעין גשר/קשר של מאות שנים בין לשון התורה ובין העברית המדוברת של ימינו: מהו ישר וטוב? תקין וכשר. ומכאן שהביטוי העממי: "כשר אבל מסריח" איננו תקין. מה שמסריח גם איננו כשר שהרי איננו בבחינת הטוב והישר. שים לב גם למעבר מלשון יחיד "אלוהך" אצל אונקלוס, ללשון רבים "אלוהיכם" בתרגום חזרה מיונתן ואולי אין זה מקרי.

בשקלים ג ב. ונראה גם לקשר דין זה לדין של כבוד הבריות מול כבוד שמים, ראו דברינו [והתעלמת – פעמים שאתה מתעלם](#). וכאן ר' ישמעאל הוא המחמיר, אבל הלכה כר' עקיבא וכמשנה, בה אין אזכור לנושא הפשוט. והרוצה להרחיב, יעיין [במאמר של מנחם כהנא על תוספתא זו](#).